

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٣/٥٧٠

شهرستان
شاهین

دانشگاه: شهید بهشتی

دانشکده: علوم زمین

گروه: جغرافیا

پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

موضوع: تغییرات کاربری اراضی زراعی بخش سنقر

شهرستان رشت

استاد راهنما: دکتر بیژن رحمانی

استاد مشاور: دکتر ژیل سجادى

نگارش: زهرا نجفی مبارکی

سال ۱۳۷۹

۳۱۵۷۰

مرکز اطلاعات و کتابخانه ملی
تاسیت مرکز

«تاییدیه دفاع از پایان نامه»

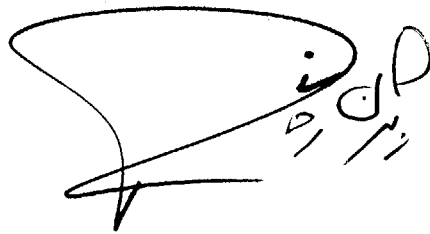
دانشجوی دوره

این پایان نامه توسط خانم / آقای زهرا نجفی بزرگ

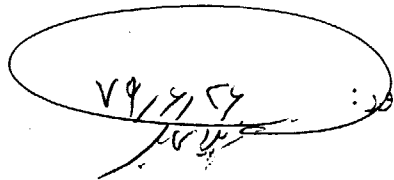
کارشناسی ارشد رشته حرفه‌های و برنامه ریزی / شاخه / گرایش

در تاریخ ۷۹/۶/۲۶ مورد دفاع قرار گرفت و بر اساس رای هیأت داوران با نمره لهجده (۱۸)

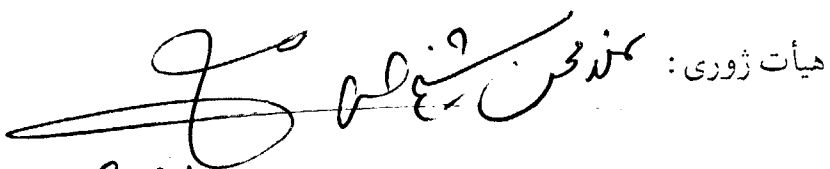
و درجه ک پذیرفته شد.

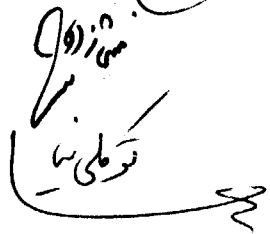

استاد راهنما:

۷۹/۶/۲۶

استاد مشاور:

هیأت ژوری:

حمید توکلی‌نیا

آمیختن طبیعی رنگها چون پیوند انسانها ریباست

رنگ آبی رنگ خاکی را در آغوش می‌گیرد چنانکه آسمان زمین را و از این پیوند درخت و سبزه و گل و گیاه و دریاچه و جویبار پدید می‌آید.

نقاش باد بر رنگهای گزیده خویش می‌ورد و از این ورش بر دریای رنگها موجها و جابها پدید می‌آید. و دشت و صحرای برف و بوران و طوفان نقش می‌شود.

نقاش طبیعت با قلم موی باد و باران و جنبش خاک و گردش افلاک هر دم هزار نقش بر بوم زمین و آسمان می‌آفریند.

کدام نظم و هماهنگی مرموز و پنهان، منحنی ابرها و نیم‌رخ پر دندانه کوهها و رقص کستانخ و بی خیال امواج را ریبایی بخشیده است؟

چه نظامی بر بی‌نظمی کوه، ابر و دریا فرمان می‌راند که هزاران مانی نقاش را در سلسله کیسوی پریشان خود اسیر کرده است.

آیا می‌توان آنچه را باد بر بوم کویر نقش می‌کند با همان شفافیت رنگ و بی‌خیالی طرح بر بوم کاغذ آورد؟

به راستی که تنها می‌توان فط مشیت الهی را در جغرافیای طبیعت یافت و تنها می‌توان گفت حمد و ثنای بی‌حد مخصوص آفریدگار بی‌همتاست.

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم

که در تمام دوران تحصیلم مشوق، یار و مددکار همیشگی‌ام بوده‌اند و
پیشرفتهای تحصیلی‌ام همواره کل لبغند را بر لبانشان شکوفا کرده

برادران و خواهران عزیزم

دوست خوبم زنده‌یاد ربیبا کوردزی

و روستائیان پرتلاش کشورم

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	طرح مسأله
۶	روش تحقیق
۶	مطالعات کتابخانه‌ای
۶	مطالعات میدانی
۶	تدوین نهایی و ارائه پژوهش
۶	موانع و مشکلات
۶	فرضیات
۷	پیشینه تحقیق
۸	فصل اول
۸	ویژگیهای جغرافیای طبیعی
۱۲	موقعیت منطقه مورد مطالعه
۱۴	زمین‌شناسی محدوده مورد مطالعه
۱۴	وضعیت گسلها و لرزه‌خیزی استان
۱۷	طبیعت گیلان و سوانح غیر مترقبه طبیعی
۱۷	زلزله
۱۸	- روانگرایی
۱۸	- سیل
۱۸	- خشکسالی
۱۹	توپوگرافی محدوده مورد مطالعه
۲۱	مطالعات اقلیمی
۲۱	دما
۲۲	بارش
۲۳	رطوبت نسبی
۲۳	تابش خورشید
۲۳	باد
۲۵	منابع آب
۲۵	آبهای سطحی
۲۵	رودخانه سیاهرود
۲۷	رودخانه گله‌رود و خم‌رود
۲۷	کندرود
۲۷	نورود
۲۷	سد سنگر
۲۹	استخرها و آب‌بندانها

۳۱	ویژگیهای رودخانه‌های محدوده مورد بررسی
۳۱	اهمیت رودخانه‌های محدوده مورد بررسی
۳۲	منابع آبهای زیر زمینی
۳۵	منابع آب مصرفی در محدوده مورد مطالعه
۳۷	خاک
۴۰	پوشش گیاهی
۴۰	جنگل‌های طبیعی
۴۰	جنگل کچا
۴۰	جنگل موشنگا
۴۰	جنگلهای دست کاشت
۴۰	مراتع
۴۲	تأثیر پدیده‌های طبیعی در کاربری اراضی
۴۶	نتیجه‌گیری
۴۷	فصل دوم
۴۷	ویژگیهای جغرافیای انسانی
۴۸	مقدمه
۴۸	توزیع جمعیت محدوده مورد بررسی
۵۲	تعداد جمعیت و بعد خانوار
۵۲	تراکم نسبی
۵۳	تراکم بیولوژیکی
۵۳	نسبت جنسی و سنی جمعیت
۵۴	سواد
۵۵	اشتغال
۵۵	عوامل مؤثر در توزیع و پراکندگی سکونتگاهی روستایی محدوده مورد مطالعه
۵۶	آب
۵۶	خاک
۵۶	عامل اقتصادی
۵۶	راههای ارتباطی
۶۲	تغییرات دموگرافیک و تأثیر آن در تغییر کاربری اراضی
۶۵	نتیجه‌گیری
۶۶	فصل سوم
۶۶	ویژگیهای اقتصادی
۶۷	مقدمه
۶۷	کشاورزی
۷۳	صنعت و تأثیر آن در تحولات مربوط به کاربری اراضی
۷۷	- معادن

۷۸	صنایع روستایی
۷۸	صنایع دستی
۸۱	خدمات
۸۱	خدمات آموزشی
۸۱	خدمات بهداشتی
۸۱	ارتباطات
۸۱	برق
۸۲	راهها و حمل و نقل
۸۶	نتیجه گیری
۸۷	فصل چهارم
۸۷	تغییرات کاربری اراضی زراعی
۸۸	بررسی مالکیت اراضی محدوده مورد بررسی
۹۰	تغییرات در کاربری اراضی زراعی محدوده مورد مطالعه
۹۹	پیامدهای زیست محیطی تغییرات کاربردی اراضی
۱۰۳	نتیجه گیری کلی
۱۰۶	پیشنهادات

فهرست جداول

- جدول شماره ۱: خصوصیات آب و هوایی ماهانه و سالانه پارامترهای آب و هوایی شهرستان رشت (۱۹۹۶ - ۱۹۸۱) ۲۲
- جدول شماره ۲: میزان بارش فصلی و درصد آن در ایستگاه رشت (۱۹۹۶ - ۱۹۸۱) ۲۳
- جدول شماره ۳: شرح علایم ارزیابی نقشه خاک منطقه سنگر ۳۸
- جدول شماره ۴: تعداد آبادیهای دارای سکنه بخش سنگر شهرستان رشت به تفکیک گروهبندی خانوار (۵۵ و ۵۶ و ۵۷) ۴۸
- جدول شماره ۵: تعداد آبادیهای دارای سکنه بخش سنگر شهرستان رشت به تفکیک طبقات جمعیتی (۵۵ و ۵۶ و ۵۷) ۴۸
- جدول شماره ۶: طبقه‌بندی آبادیهای بخش سنگر شهرستان رشت بنابر تعداد جمعیت در سالهای (۵۵ و ۵۶ و ۵۷) ۴۹
- جدول شماره ۷: تعداد خانوار، جمعیت و بعد خانوار بخش سنگر شهرستان رشت (۴۵ و ۵۵ و ۶۵ و ۷۵) ۵۲
- جدول شماره ۸: میزان تراکم نسبی و بیولوژیکی جمعیت بخش سنگر به تفکیک دهستان در سال ۱۳۷۵ ..... ۵۳
- جدول شماره ۹: جمعیت بخش سنگر به تفکیک جنسی و دهستانی (۱۳۷۵) ۵۴
- جدول شماره ۱۰: جمعیت نقاط روستایی بخش سنگر به تفکیک گروههای عمده سنی و جنسی (۱۳۷۵) ۵۴
- جدول شماره ۱۱: جمعیت ۶ ساله نقاط روستایی بخش سنگر به تفکیک دهستان و گروههای جنسی (۱۳۷۵) ۵۴
- جدول شماره ۱۲: ویژگیهای جمعیتی دهساله به بالا، شاغل، بیکار و بار تکفل بخش سنگر (۱۳۷۵) ۵۵
- جدول شماره ۱۳: سطح زیر کشت اراضی زراعی و درصد آن در بخش سنگر شهرستان رشت طی سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۷۲، ۱۳۷۸ ..... ۶۸
- جدول شماره ۱۴: سطح زیر کشت اراضی زراعی و درصد آن در بخش سنگر شهرستان رشت (۶۵ و ۷۲ - ۷۸) ۶۹
- جدول شماره ۱۵: موقعیت جغرافیایی روستاهای بخش سنگر شهرستان رشت ۱۰۸
- جدول شماره ۱۶: تعداد جمعیت، رشد جمعیت طی سالهای ۷۵ - ۵۵ و پیش‌بینی جمعیت بخش سنگر در سال ۱۳۸۵ ..... ۱۰۹
- جدول شماره ۱۷: کشاورزی منطقه سنگر سال ۱۳۷۲ ..... ۱۱۰

فهرست نقشه‌ها

- نقشه شماره (۱): نقشه استان گیلان به تفکیک شهرستان..... ۹
- نقشه شماره (۲): نقشه شهرستان رشت به تفکیک بخش و دهستان..... ۱۰
- نقشه شماره (۳): موقعیت دهستان و پراکنندگی آبیادهای بخش سنگر شهرستان رشت..... ۱۱
- نقشه شماره (۴): زمین‌شناسی بخش سنگر شهرستان رشت..... ۱۳
- نقشه شماره (۵): کسلهای استان گیلان..... ۱۵
- نقشه شماره (۶): احتمال وقوع زلزله استان گیلان..... ۱۷
- نقشه شماره (۷): مناطق زلزله به وقوع پیوسته استان گیلان از قرن چهارم تا سال ۱۹۷۷..... ۱۷
- نقشه شماره (۸): نقشه توپوگرافی بخش سنگر شهرستان رشت..... ۲۰
- نقشه شماره (۹): مورفولوژی ساده شده استان گیلان..... ۲۴
- نقشه شماره (۱۰): نقشه شبکه هیدروگرافیک بخش سنگر شهرستان رشت..... ۲۶
- نقشه شماره (۱۱): منابع آب مورد استفاده روستاهای بخش سنگر شهرستان رشت..... ۳۳
- نقشه شماره (۱۲): منابع آب غالب روستاهای بخش سنگر شهرستان رشت..... ۳۴
- نقشه شماره (۱۳): خاک و قابلیت اراضی بخش سنگر شهرستان رشت..... ۳۹
- نقشه شماره (۱۴): نقشه توپوگرافی و قابلیت اراضی - خاک بخش سنگر شهرستان رشت..... ۴۴
- نقشه شماره (۱۵): پراکنندگی آبیادهای بخش سنگر شهرستان رشت بر اساس طبقات جمعیتی..... ۵۰
- نقشه شماره (۱۶): پراکنندگی آبیادهای بخش سنگر شهرستان رشت بر اساس طبقات خانوار..... ۵۱
- نقشه شماره (۱۷): نقشه راههای ارتباطی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۵۵)..... ۵۹
- نقشه شماره (۱۸): نقشه راههای ارتباطی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۶۵)..... ۶۰
- نقشه شماره (۱۹): نقشه راههای ارتباطی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۷۵)..... ۶۱
- نقشه شماره (۲۰): خدمات روستایی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۵۵)..... ۸۳
- نقشه شماره (۲۱): خدمات روستایی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۶۵)..... ۸۴
- نقشه شماره (۲۲): خدمات روستایی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۷۵)..... ۸۵
- نقشه شماره (۲۳): کاربری اراضی زراعی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۴۶)..... ۹۲
- نقشه شماره (۲۴): کاربری اراضی زراعی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۷۲)..... ۹۳
- نقشه شماره (۲۵): کاربری اراضی زراعی بخش سنگر شهرستان رشت (۱۳۷۹)..... ۹۴

فهرست عکسها

- عکس شماره ۱: تخریب اراضی زراعی در زمان پربابی رودخانه سفیدرود..... ۲۸
- عکس شماره ۲: رودخانه سیاهرود..... ۲۸
- عکس شماره ۳: کانال آبرسانی سد سنگر..... ۲۸
- عکس شماره ۴: استخر ذخیره آب برای آبیاری مزارع..... ۳۸
- عکس شماره ۵: کانال..... ۳۸
- عکس شماره ۶: چشمه‌ای در روستای امامزاده هاشم..... ۳۸
- عکس شماره ۷: جنگل امامزاده هاشم..... ۴۱
- عکس شماره ۸: جنگل سراوان..... ۴۱
- عکس شماره ۹: جنگل موشنگا..... ۴۱
- عکس شماره ۱۰: مزارع برنج (روستای پیشکنار)..... ۴۴
- عکس شماره ۱۱: تخریب اراضی زراعی در نتیجه بارش باران در زمان برداشت محصول..... ۴۴
- عکس شماره ۱۲: تخریب اراضی زراعی در نتیجه بارش باران در زمان برداشت محصول..... ۴۴
- عکس شماره ۱۳: روستای گوهپایه‌ای امامزاده هاشم..... ۵۷
- عکس شماره ۱۴: استقرار سکونتگاهها در مناطق گوهستانی..... ۵۷
- عکس شماره ۱۵: استقرار منازل مسکونی در کنار مزارع..... ۵۷
- عکس شماره ۱۶: جاده خاکی (روستای کچا)..... ۶۴
- عکس شماره ۱۷: جاده شوسه (روستای پیشکنار)..... ۶۴
- عکس شماره ۱۸: جاده آسفالت (روستای سراوان)..... ۶۴
- عکس شماره ۱۹: استخر پرورش ماهی (روستای شهرستان)..... ۷۰
- عکس شماره ۲۰: استخر پرورش ماهی (روستای پیشکنار)..... ۷۰
- عکس شماره ۲۱: استخر پرورش ماهی (روستای قاضیان)..... ۷۰
- عکس شماره ۲۲: اراضی زراعی در زمان نشاء برنج (۲۴ فروردین) روستای قاضیان..... ۷۲

- عکس شماره ۲۳: اراضی زراعی در زمان رشد محصول برنج (۲۹ اردیبهشت) روستای قاضیان ۷۲
- عکس شماره ۲۴: اراضی زراعی در زمان برداشت محصول (۱۰ مرداد) روستای قاضیان ۷۲
- عکس شماره ۲۵: تأسیسات شیلات و خانه‌های سازمانی مجاور آن (روستای قاضیان)..... ۷۵
- عکس شماره ۲۶: تأسیسات سد سنگر ۷۵
- عکس شماره ۲۷: کانالهای آبرسانی سد سنگر ۷۵
- عکس شماره ۲۸: تخریب اراضی در نتیجه فعالیتهای تصفیه خانه آب چولاب (روستای پیشکنار) - مرداد ۷۹ ..... ۷۶
- عکس شماره ۲۹: تخریب اراضی در نتیجه فعالیتهای تصفیه خانه آب چولاب (روستای پیشکنار) - مرداد ۷۹ ..... ۷۶
- عکس شماره ۳۰: تخریب اراضی در نتیجه فعالیتهای تصفیه خانه آب چولاب (روستای پیشکنار) - مرداد ۷۹ ..... ۷۶
- عکس شماره ۳۱: تغییر کاربری اراضی زراعی و ایجاد مراکز پرورش گل‌های زینتی..... ۸۰
- عکس شماره ۳۲: کارخانه برنجکوبی مستقر در مزارع برنج (روستای شهرستان) ۸۰
- عکس شماره ۳۳: کارگاه سنگ بلوک‌زنی (روستای گیل پرده‌سر)..... ۸۰
- عکس شماره ۳۴: رشد گیاه "لی" در کنار آب‌بندهای طبیعی ۸۷
- عکس شماره ۳۵: مراتع حاشیه سد سنگر (بهار ۱۳۷۷)..... ۸۷
- عکس شماره ۳۶: تغییر کاربری اراضی و تبدیل مراتع به مزارع برنج (مرداد ۱۳۷۹)..... ۸۷
- عکس شماره ۳۷: تعریض جاده ارتباطی رشت - تهران در حاشیه بستر رودخانه سفیدرود..... ۸۸
- عکس شماره ۳۸: تعریض جاده ارتباطی رشت - تهران و تخریب جنگلهای حاشیه جاده ۸۸
- عکس شماره ۳۹: جنگل مخروطی حاشیه جاده ارتباطی رشت - تهران ۸۸
- عکس شماره ۴۰: تخلیه زباله در ارتفاعات سراوان ۱۰۱
- عکس شماره ۴۱: تخلیه زباله در حاشیه رودخانه ۱۰۱
- عکس شماره ۴۲: تخریب جنگل و احداث صنایع ۱۰۲
- عکس شماره ۴۳: تخریب جنگل و احداث راه ارتباطی ۱۰۲
- عکس شماره ۴۴: تخریب اراضی جنگلی و بیشه‌زارها و فرسایش خاک ۱۰۲

کلیات تحقیق

مقدمه

از آنجائیکه جغرافیا ارتباط بین انسان و محیط را تداعی می‌کند، لذا برنامه‌ریزی برای هرچه بهتر زیستن انسان نیز در قلمرو آن قرار می‌گیرد.

بشر از آغاز زندگی خود به منظور بر طرف کردن نیازهای اولیه خود به بهره‌برداری از منابع موجود در محیط اطراف خود پرداخت و هرچه در علم و تکنولوژی پیشرفت نمود، شناخت او نسبت به پتانسیل‌های محیط افزایش پیدا کرد و بهره‌برداری او از محیط جغرافیایی بیشتر شد.

انسان در هر محدوده جغرافیایی که زندگی می‌کند این دخل و تصرف در محیط جغرافیایی او صورت می‌گیرد، در واقع تلاش می‌کند آن را مطابق میل خود تغییر دهد، اما در بیشتر مواقع این دخل و تصرف در محیط تا عادلانه بوده و استفاده یکسویه انسان از طبیعت باعث از بین رفتن محیط جغرافیایی شده و در نهایت مشکلاتی را برای خود او بوجود می‌آورد.

در اینصورت بایستی به نحوه دخالت انسان در محیط توجه نمود و با توجه به وضعیت موجود سعی شود تا با یک برنامه‌ریزی کاملاً اصولی چگونگی دخل و تصرف انسان با یک نظم منطقی هدایت شود، در محدوده مورد بررسی نیز به مرور زمان انسان با بهره‌گیری از تجربه و تکنولوژی دست به تغییراتی در محیط آن زده که نیاز به هدایتی منطقی داشته است.

محدوده مورد مطالعه در ۵ کیلومتری شهر رشت واقع شده و شامل یک بخش و سه دهستان می‌باشد، تا قبل از سال ۱۳۵۵ استفاده از اراضی به فعالیت‌های کشاورزی اختصاص داشت و کشاورزی بعنوان پیشه‌ای سنتی ریشه در باورها و عقاید مردم داشته و ارتباط تنگاتنگ میان انسان و طبیعت بیش از پیش احساس میشد اما طی دهه ۵۵ - ۶۵ با افزایش جمعیت و تقاضا برای محصولات کشاورزی از یکسو و قرار گرفتن در مسیر جاده ارتباطی رشت - قزوین و احداث شهر صنعتی در محدوده مورد مطالعه از سوی دیگر باعث شد که به مرور زمان تغییراتی در کاربری اراضی منطقه صورت گیرد، از آنجائیکه این بخش با توجه به شرایط اقلیمی و زمین‌شناسی دارای خاک مساعد میباشد و فعالیت کشاورزی در منطقه بعنوان فعالیت اقتصادی غالب در نظر گرفته شده است بنابراین هرگونه دخل و تصرف در محدوده مورد مطالعه منجر به از بین رفتن اراضی زراعی میشود.

تحقیق حاضر مشتمل بر یک کلیات تحقیق، چهار فصل و نتیجه‌گیری می‌باشد. در فصل اول ویژگی‌های طبیعی بعنوان بستر فعالیت‌های انسانی مورد بررسی قرار گرفته است، ویژگی‌های طبیعی نقش مهمی در قدرت تولیدی هر مکان دارد، قدرت تولیدی انسان متأثر از ویژگی‌های طبیعی آن می‌باشد، امروزه حتی ماهرترین کشاورز در مقابل محیط نامساعد از نظر تولیدی، در تولید خود با مشکل مواجه می‌باشد، موقعیت طبیعی مکان در امر تولید از اهمیت زیادی برخوردار است. در فصل دوم ویژگی‌های جمعیت مورد بحث قرار گرفته، جمعیت چه از نظر نیروی تولیدی و چه از نظر فکری نقش مهمی در کارکرد مکان دارا می‌باشد و ترکیب دو عامل طبیعی و انسانی در رشد و توسعه فضاهای جغرافیایی از اهمیت زیادی برخوردارند، بنابراین توجه به ویژگی‌های جمعیتی لازم و ضروری می‌باشد.

در فصل سوم، فعالیت‌های اقتصادی مطرح شده است، در ابتدا کشاورزی مورد توجه قرار گرفته چرا که استان گیلان از نظر کشاورزی و تولید محصول برنج دارای مقام اول در سطح کشور است و درصد بالایی از جمعیت فعال استان در

محدوده مورد مطالعه در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند، سپس به بررسی صنایع و نقش صنعت در تغییر کاربری اراضی و فعالیتهای خدماتی پرداخته شده است.

در فصل چهارم عوامل مؤثر در تغییر کاربری اراضی و چگونگی مالکیت در محدوده مورد مطالعه و پیامدهای زیست محیطی تغییر کاربری اراضی مورد توجه قرار گرفته است. جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات نیز در انتهای این تحقیق آورده شده است.

داده‌های آماری تحقیق حاضر از طریق کسب اطلاعات از ادارات و سازمانهای ذیربط بوده، در بعضی از سازمانها نیز اطلاعات آماری وجود نداشته و یا ناقص بوده، در مواردی نیز آمارهای اخذ شده از یک سازمان با سازمان دیگر مغایرت داشته بنابراین سعی شده تا با مطالعات میدانی اطلاعات درستی بدست آید.

در خاتمه بر خود واجب می‌دانم از تمامی عزیزانی که در به نتیجه رسیدن این رساله مرا یاری داده‌اند تشکر نمایم، از زحمات استاد گرامی جناب آقای دکتر بیژن رحمانی که با همکاری و راهنمایی‌های بی دریغ ایشان موفق به ارائه این کار شدم تقدیر و تشکر می‌نمایم، همچنین از سرکار خانم دکتر ژیلا سجادی استاد مشاور ارجمندم نیز کمال تشکر را دارم. از پدر و مادر، مهربانم و خواهران و برادرانم به خاطر فراهم نمودن شرایط لازم برای تدوین این تحقیق سپاسگزارم. همچنین از سرکار خانم سیده فاطمه حسینی مدیر محترم دبیرستان نرجس بخش سنگر که مساعدتها و همکاریهای لازم را در طول تحصیلم داشتند و سرکار خانم ژیلا بخشی‌زاده که در مطالعات میدانی مرا همراهی نموده‌اند تشکر و قدردانی می‌کنم.